YOSHLARNING MA’NAVIY-AXLOQIY E’TIQODINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Ismayilov Akmal Ziyadillayevich
Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti katta o‘qituvchisi,
Sultonov Abdurahmon Abduqodirovich
Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti talabasi

Annotatsiya: Maqolada Yangi O‘zbekistondagi barcha ta’lim muassasalarida ta’lim-tarbiya sifatini yanada takomillashtirish, har tomonlama ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalangan barkamol shaxslarni voyaga yetkazish davlat siyosatining eng ustuvor yo‘nalishilaridan biri ekanligiga e’tibor qaratilgan. Shuningdek, barcha fanlar qatori ijtimoiy fanlarni o‘qitishni takomillashtirib borish va unga innovatsion yondashuv – yoshlarning dunyoqarashini kengaytirishda va talaba yoshlarning ma’naviy-axloqiy e’tiqodini takomillashtirishda muhim rol o‘ynashi haqida fikrlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Ma’naviyat, yoshlar siyosati, axloq, ta’lim-tarbiya, milliy qadriyatlar, madaniy meros, dunyoqarash, davlat, jamiyat, globallashuv.

Yangi O‘zbekistonda bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarida ta’lim-tarbiya sifatini yanada takomillashtirish, har tomonlama ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalangan barkamol shaxslarni voyaga yetkazish davlat siyosatining eng ustuvor yo‘nalishilaridan biridir. “Biz yoshlarga doir davlat siyosatini - deydi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev, - hech og‘ishmasdan, qat’iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko‘taramiz.

Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz” [1:145-146].

Bugungi kunga kelib dunyoda globallashuv jarayonida inson ongi va tafakkuri uchun jiddiy kurash kechayotganini unutmasligimiz kerak. Shunday ekan, talaba yoshlarni globallashuv jarayonida o‘z ongi va tafakkuri bilan mustaqil fikrlaydigan, o‘z xalqini va Vatanini har tomonlama himoya qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalash ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar mazmunini tashkil etadi hamda talaba-yoshlarning ma’naviy-axloqiy bilimlarga ega bo‘lishini taqoza etadi.

Albatta, har bir millatning ma’naviy boyligi milliy va umuminsoniy qadriyatlarning birligidan tashkil topishi hech kimga sir emas. Ajdodlarimizning asrlar davomida to‘plagan boy ma’naviy merosini to‘la egallash va kelajak avlodga yetkazish esa hozirgi avlodning vazifasi ekanligini unutmasligi lozimdir. O‘z madaniy merosini, qadriyatlarini bilmaslik yoki mensimaslik manqurtlikdan boshqa narsa emas. Aksincha, ularni boyitib, yuksak darajaga ko‘tarishga intilmaslik esa millat va uning istiqboli uchun fojeadir. Ma’naviy-axloqiy tarbiyasi yuksak darajada rivojlangan insongina nafaqat o‘zi, balki jamiyat va davlat kelajagi uchun mehnat qilishga o‘zida kuch va qudrat topa oladi. Shuni unutmasligimiz lozimki, shaxs ma’naviy-axloqiy tarbiyasi dastlab oila sharoitida shakllanadi va jamiyat ma’naviyatini belgilovchi mezon sifatida namoyon bo‘ladi. Buning asosida ta’lim muassasasida o‘quvchi va talabalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasini ta’minlash va mustahkamlashda maxsus ta’lim-tarbiyaviy dasturlar asosida ma’naviy-axloqiy ishlar samaradorligi oshirib boriladi. Shu boisdan, madaniy merosdan, bugungi kun qadriyatlaridan to‘g‘ri foydalana olish, tarixdan to‘g‘ri xulosa chiqara bilish, o‘z tarixiga va bugungi ahvoliga, madaniy merosi va ma’naviy qadriyatlariga, diniga, axloqiga hamda huquqiy ongiga, turmush tarziga tanqidiy ko‘z bilan qaray olishlarida ota-onalar, qolaversa pedagog kadrlarning mas’uliyati kattadir. Mana shu mas’uliyatimiz asnosida har bir yosh avlodning ma’naviy-axloqiy tarbiyasini ta’minlashi bilan jamiyat ma’naviyati qaror topishi tabiiydir. Aksincha, be’etibor bo‘lsak esa har bir yoshni jamiyatimizda bo‘layotgan o‘zgarishlarni noto‘g‘ri talqin etishga olib keladi. O‘zbek xalqida ta’lim-

tarbiyaning milliy qadriyatlarga asoslanganligini, o‘ziga xosligini inobatga olgan holda Vataniga, xalqiga, oilasiga sadoqatli, fidokor, mustaqil fikrlaydigan, dunyoqarashi keng, e’tiqodi yuksak, iqtidorli, tashabbuskor, mas’uliyatli, ma’naviy va jismoniy barkamol avlod voyaga yetadi.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya va unga qo‘yiladigan talablar jamiyatda ma’lum bir ijtimoiy-axloqiy talablarga mos keluvchi, axloqiy xislatlarni shakllantirish maqsadida talabalar ongi, hissiyotlari hamda xulqiga muvofiq va tizimli ta’sir etish hisoblanadi [2: 522].

Ma’naviy tarbiya - yuksak ma’naviyatni tarbiyalash vositasi, muayyan shaxs, jamoa, muayyan guruh, jamiyat, millatda jismoniy barkamollik, ruhiy, axloqiy, ma’naviy yetuklik kabi sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy ta’lim tarbiya jarayonini ifodalovchi tushuncha [3: 317-318].

Shuni alohida ta’kidlab o‘tishimiz lozimki, Vatanimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar va bunyodkorlik ishlari natijasida xalqimizning ongi, tafakkuri, dunyoqarashi o‘zgarmoqda. Yurtimizda huquqiy davlat, fuqarolik jamiyatini barpo etishda “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” degan hayotbaxsh g‘oyaning ahamiyati tobora yuksalib bormoqda.

Bu borada olib borilayotgan muhim ishlarga qaramasdan, yoshlarning ma’naviy-axloqiy e’tiqodini takomillashtirishda ma’naviy-ma’rifiy islohotlarning samaradorligiga to‘siq bo‘layotgan bir qator muammolar ham mavjud. Masalan, ma’naviy-ma’rifiy jarayonlarni tashkil etishda yaxlit tizim mavjud emasligi, yoshlarni ma’naviy tahdidlardan himoya qilish borasida yetarli darajada tashkiliy-amaliy ishlari olib borilmayotganligi, ekstremizm, terrorizm va boshqa buzg‘unchi g‘oyalarga nisbatan immunitetni shakllantirish yuzasidan jamoat tashkilotlarining faoliyati hamon talab darajasida emasligini qayd etib o‘tishimiz lozimdir.

Yuqorida aytib o‘tilgan muammolarni hal etish, ma’naviy-ma’rifiy ishlarning samarasi va ta’sirchanligini oshirish, ko‘lami va miqyosini yanada kengaytirish, mamlakat aholisi, avvalo, yoshlar qalbida amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini kuchaytirish, sohadagi ishlarni muvofiqlashtirishning yagona tizimini yaratish maqsadida 26-mart 2021-yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev tomonidan “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-5040-sonli qarori qabul qilinganligi ayni muddao bo‘ldi. Ushbu qarorda quyidagilar ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari etib belgilanganligini alohida ta’kidlab o‘tishimiz lozim deb topdik:

- ✓ ezgulik va insonparvarlik tamoyiliga asoslangan “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g‘oyasini keng targ‘ib etish orqali jamiyatda sog‘lom dunyoqarash va bunyodkorlikni umummilliy harakatga aylantirish;
- ✓ oila, ta’lim tashkilotlari va mahallalarda ma’naviy tarbiyaning uzviyligini ta’minlash;
- ✓ targ‘ibot-tashviqot va tarbiya yo‘nalishidagi ishlarni ilmiy asosda tashkil etish, soha bo‘yicha ilmiy va uslubiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish, ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan doimiy monitoring tizimini joriy qilish;
- ✓ el-yurt taqdiriga loqaydlik, mahalliychilik, urug‘-aymoqchilik, korrupsiya, oilaviy qadriyatlarga bepisandlik va yoshlar tarbiyasiga mas’uliyatsizlik kabi illatlarga barham berishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- ✓ aholining Internet jahon axborot tarmog‘idan foydalanish madaniyatini oshirish, g‘oyaviy va axborot xurujlariga qarshi mafkuraviy immunitetini kuchaytirish;
- ✓ madaniyat, adabiyot, kino, teatr, musiqa va san’atning barcha turlari, noshirlik-matbaa mahsulotlari, ommaviy axborot vositalarida ma’naviy-axloqiy mezonlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligiga erishish;
- ✓ geosiyosiy va mafkuraviy jarayonlarni muntazam o‘rganish, terrorizm, ekstremizm, aqidaparastlik, odam savdosi, narkobiznes va boshqa xatarli tahdidlarga qarshi samarali g‘oyaviy kurash olib borish hamda bu borada xalqaro hamkorlik aloqalarini rivojlantirish [4].

Bunday holatda mamlakatimizda yoshlar tarbiyasi masalalariga e’tiborni yanada kuchaytirish taqazo qilinadi. Zero Prezidentimiz Sh.Mirziyoev ta’kidlaganlaridek, “Yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI-asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda. “Tarbiya qancha mukammal bo‘lsa, xalq shuncha baxtli yashaydi”, deydi donishmandlar. Tarbiya mukammal

bo‘lishi uchun esa bu masalada bo‘shliq paydo bo‘lishiga mutlaqo yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi” [5:504-505].

Ma’naviy-axloqiy tarbiya mohiyatiga ko‘ra, inson ongining jamiyat bilan aloqadorligi, jamiyat oldida burchli ekanligi, o‘z xulq-atvorini jamiyat taraqqiyoti darajasiga bog‘liqligini tushunishi, jamiyat tomonidan tan olingan axloqiy me’yor, ideal hamda talablarni bajarishda mas’uliyatni his etishi, ma’naviy-axloqiy bilimlarning e’tiqodga aylanishi va bu e’tiqodlarning tizimliligi, talabalar tomonidan ma’naviy-axloqiy xulq-atvor jamiyat a’zolariga bo‘lgan hurmat-e’tiborni namoyon etuvchi mezonlardan ekanligining anglab yetilishi, ma’naviy-axloqiy odatlarning shakllanishi kabilardan iborat. Ma’naviy-axloqiy tarbiya mazmunida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tiklash masalasining kun tartibiga qo‘yish zaruriyatining yuzaga kelganligi munosabati bilan bog‘liq bo‘lgan tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. Bundan tashqari barcha ta’lim muassasasida talaba- yoshlarga qadriyat sifatida munosabatda bo‘lish ham dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib bormoqda. Zero, ta’lim tamoyillarining eng muhim tamoyillardan biri - ta’limni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish bo‘lib, uning asosiy mohiyati talaba shaxsiga insoniy munosabatda bo‘lishni, ta’lim jarayonini erkinlashtirishni talab etadi. Ma’naviy-axloqiy tarbiyada ham yana bir eng qimmatli qadriyat - erkinlik hisoblanadi. Bu esa o‘z navbatida talaba shaxsida mas’uliyatni his etish, ongli intizomga rioya etish ko‘nikmalarini tarbiyalaydi.

Bugun O‘zbekistonda, barcha fanlar qatori ijtimoiy fanlarni o‘qitishni takomillashtirib borish va unga innovatsion yondashuv – yoshlarning dunyoqarashini kengaytirishda va ularni intelektual rivojlangan shaxslar bo‘lib yetishishlarida muhim rol o‘ynamoqda. Umumta’lim maktablari va oliy ta’limda mazkur fanlarning o‘qitilishi kelajakda yetuk milliy kadrlar tayyorlashda o‘zining amaliy va fundamental ahamiyati va fuqarolik jamiyatini rivojlantirib borish jarayonida yoshlar ongida demokratik tamoyillar va dunyoqarashni shakllantirishda ahamiyati ortib bormoqda. Binobarin mamlakatimiz yoshlari ijtimoiy fanlarning ta’sirida ulkan ijodiy, intellektual, ijtimoiy-siyosiy salohiyatga ega ega bo‘lmoqda. Shu bois yoshlar deb atalgan ana shu kuch va salohiyatni yurt tinchligi, vatan taraqqiyoti va xalq farovonligi sari safarbar etishda ijtimoiy fanlarning o‘rni roli va nufuzi ortib boradi [6: 504-505].

Yoshlar – jamiyatning tub negizi, aholining ilg‘or qatlami, kelajakning ishonchli egalari. Jahon hamjamiyatida o‘zining mustaqil maqomiga ega har qanday davlat yoshlarining bilim darajasi, dunyoqarashi, o‘y-fikri, ma’naviy qiyofasiga qarab o‘sha davlatning, jamiyatning nafaqat yaqin kelajagi balki uzoq muddatli taraqqiyotini aniq tasavvur etish mumkin. Shu ma’noda, yurtimizning har tomonlama taraqqiy etishi, yuksalishida ilm-fanning, xususan, ijtimoiy fanlarning roli beqiyos darajada kattadir. Hozirda, ijtimoiy fanlarni, tarix, etika, estetika, falsafa, dinshunoslik kabi fanlarni o‘qitishga innovatsion yondashish orqali u, pedagogik va psixologik jihatlari bilan uzviy bog‘lagan va unga innovatsion yondashgan holda ularni yanada takomillashtirib borish orqali ta’lim-tarbiya tizimining barcha bo‘g‘inlarida sifat o‘zgarishlariga erishishga erishilmoqda. Buning uchun esa, ta’lim tizimining barcha bosqichlarida faoliyat ko‘rsatayotgan pedagoglar, barcha fan o‘qituvchilarining intellektual salohiyatini zamonaviy talablar asosida oshirib borish, ularga innovatsion fanlarni o‘qitishda innovatsion yondashish muhim ahamiyat kasb etadi

Xulosa qilib aytganda, ma’naviy-axloqiy bilimlarni egallagan talaba yoshlarda tashabbuskorlik, ijtimoiy faollik, halollik, mehnatsevarlik, kamtarlik, fidoyilik kabi fazilatlar shakllanadi. Bunday fazilatlarga ega bo‘lgan yoshlar odob-axloq me’yorlari talablarini ongli ravishda bajaradi, ma’naviy meros, urf-odat va an’analar kabi milliy va umuminsoniy qadriyatlarni e’zozlaydi. Talabalarda ma’naviy-axloqiy kompetentsiyani rivojlantirishda milliy qadriyatlar va milliy tarbiya asoslaridan foydalanish yo‘llari, ma’naviy-axloqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari, oliy ta’lim tizimida ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish va bo‘lajak mutaxassislarni nafaqat o‘z sohasining bilimdoni, balki axloqiy jihatdan tarbiyalashdan iboratdir.

O‘zbek xalqining ma’naviy-axloqiy sifatlari, milliy odat, an’ana va fazilatlar borki, ular boshqa xalqlarda yo‘qligidan tashqari, insoniyat ma’naviyatining nodir zarvaraqlari sifatida boshqalarda hayrat uyg‘otishi tabiiydir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz (1-jild). – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017.
2. Ashirmatova M.E. Ma’naviy-axloqiy tarbiya mohiyati va asosiy tushunchalari. “Zamonaviy psixologiya, pedagogikada fan, ta’lim va amaliyot integratsiyasi: muammo va yechimlar” TMA konferensiya materiallari 2023 yil 6 may.
3. Ma’naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug‘ati. – Toshkent: “G‘ofur G‘ulom”, 2009.
4. https://president.uz/uz/lists/view/4309
5. Sh.M.Mirziyoev “Jismoniy va barkamol yoshlar – bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchidir”. “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining quriltoyida so‘zlagan nutq. 2017-yil 30-iyun. To‘la asarlar to‘plami 1-jild, - Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017.